

PROCHÁZKA JIŘÍ: CO JE TO TA TRADIČNÍ RODINA?

Souhrn

Podle Jiřího Procházky je pojem tradiční rodina zjednodušenou představou z 19. století. Rodinám prospěje spíše rovnocennost partnerů než rubeování do předem daných rolí.

Z konzervativních kruhů stále zní mantra o ideálu a nutné podpoře tradiční rodiny (a manželství). Zní nám to tak samozřejmě, že je obtížné reflektovat, co to vlastně znamená. Ve skutečnosti víme, že tento ideál představuje spíše ideu nemající mnohdy oporu v našich reálně žitých životech a partnerských a rodinných vztazích.

Už na střední škole dostanou studenti a studentky základní informace o tom, jak pestré podoby rodiny mají, ne nyní, ale již desítky let. A přinejmenším na úrovni vysokých škol je „klasické“ uspořádání z genderového hlediska problematizováno i jako pomyslný ideál, tedy ideální norma. Přesto se v aktuálním diskursu o rodině tato fakta ztrácejí jako pára nad hrcem a přehlížejí v duchu ponaučení, že lidé mají raději zvyk než pravdu.

Pojďme si tedy pomocí sociologie, historie a manželského poradenství vykolíkovat doplněním základních faktů terén, na kterém se pohybujeme. Ve chvíli, kdy o rodině a manželství mluvíme obecně, vypadá to jako selanka, na kterou s nostalgií vzpomínáme jako Božena Němcová na Babičku. Přitom víme, že skutečná babička měla oproti literární Babičce do idylly daleko.

Obrázek se zkrátka změní, pokud použijeme genderovou optiku – zjistíme, že idylický obrázek tradiční rodiny není neutrálním objektivním pohledem, ale pohledem mužským (patriarchálním):

Zájem ženy, zájem rodiny

Obecně panuje vědecká shoda na tom, že zatímco mužům oproti jiným rodinným uspořádáním právě tradiční manželství vyhovuje, ženy jsou spokojenější single, rozvedené nebo vdovy. Dalším šířeji platným faktem je, že vdané ženy trpí signifikantně více klinickými depresemi. Rozvod většinou iniciují ženy. Tradiční manželství celkově ženám nevyhovuje a většina žen se vyjadřuje proti tradičnímu genderovému uspořádání (na rozdíl od mužů).

Žitá realita českých rodin, párů různého pohlaví, se tak dostává do jistého střetu se zažitým konzervativní ideálem. V České republice většina lidí sice uznává, že zaměstnání ženy nijak nesnižuje její mateřské kompetence („pracující matka může se svým dítětem vytvořit stejně vřelý a bezpečný vztah jako matka, která není zaměstnána“) a že by se oba partneři měli podílet na hospodaření rodiny.

Pokud jde však o domácnost, péči o děti a veřejný prostor, pak minimálně polovina mužů a přibližně třiadvacet procent žen očekává tradiční rozdělení („muž má vydělávat peníze a žena se má starat o rodinu a domácnost“).

Dalším učebnicovým faktem je, že manželství z romantické lásky není nijak tradiční, ale velmi

moderní koncept. Manželství tradičně představovalo svazek socioekonomický, dohodnutý jako forma zaopatření ženy či rodu. Tradiční manželství tak v některých kontextech obsahovalo někdy až oficiální institut milence či milenky.

Vzhledem k tomu, že citové naplnění nebylo zdaleka samozřejmostí, muži a ženy hledali (alespoň platonickou) citovou blízkost jinde (a to i s osobami stejného pohlaví, byť většinou ne sexuálně – proč opět nevzpomenout Boženu Němcovou a její vzájemný vášnivý vztah se Sofií Podlipskou, rozenou Rottovou, sestrou Karolíny Světlé).

Tradiční rodina se vyznačovala tím, že oproti rodině moderní v ní není místo pro individuální zájmy. „Rodina představovala celek s kolektivními zájmy, jež nesměly být narušovány individuálními zájmy jejích členů, a jejím hlavním posláním bylo reprodukovat sociální řád a předávat majetek z jedné generace na druhou.“

Ne že by ani v minulosti neexistovaly výjimky, ale v zásadě platilo, že žena „jako podřízený člen patriarchální rodiny měla jen minimální vliv na definování společných rodinných zájmů a minimální rozhodovací práva. Sama sebe definovala skrze ostatní rodinné členy, svého muže a děti. Její zájmy se pak zdánlivě shodovaly se zájmy celé rodiny.“

Připomeňme, že to, co si běžně představujeme jako tradiční uspořádání genderových rolí („veřejný muž živitel – soukromá žena pečovatelka“), byl takzvaný měšťanský model podníčený průmyslovou revolucí a situovaný zhruba do 18. a 19. století.

Tradiční rodinné uspořádání se začalo měnit na konci 19. století. V první fázi moderní rodiny se emancipovali muži. Žena se stále obětovala a žila pro ostatní členy rodiny. Ve druhé fázi (konec 60. let 20. století) měly právo na individuální identitu a usilování o uznání a naplňování svých vlastních zájmů, které se mohou, ale nemusí shodovat se zájmy rodiny i ženy.

Reakcí je obviňování žen ze sobectví a z krize, do které se rodina dostala, obviňování za nárůst rozvodů a za nedostatečnou péči o děti, ač tomu tak v reálu není (naplnění a seberealizace žen v mimorodinných oblastech neznamena zanedbávání výchovy dětí, naopak tuto výchovu obohacuje, podporuje rozvoj osobní identity dětí, ženy uvádějí větší spokojenost a pohodu a mají tendenci nahradit kvantitu času s dětmi kvalitou).

Tímto postojem se často vyznačují konzervativní kruhy, které ignorují fakt, že tradiční rodina v Československu přestala být převládajícím typem rodin už někdy v 70. letech minulého století.

Tento moderní vývoj ale vytváří mnohé konflikty a třecí plochy: na jedné straně jsou ženy nuceny zvládat zároveň staré i nové oblasti povinností vzhledem k tomu, že muži se jen obtížně vzdávají svých bývalých výsad, a na straně druhé muži vnímají situaci jako nespravedlivý útok na své pozice a pociťují ztrátu toho, o čem jsou přesvědčeni, že na to mají právo.

Domácí práce zdarma

Kvůli této kontradikci je právě zde pozice žen nejtěžší – od nich se očekává, že v případě neslučitelnosti individuálních zájmů obou partnerů ustoupí a „obětují se“. Pokud to odmítnou učinit, stabilita vztahu je narušena. Proto mnoho mladých žen přijímá víceméně tradiční pozici ve vztahu, ovšem domnívá se při tom, že je to výsledek jejich osobní svobodné volby a domluvy mezi partnery.

Takové situace jsou ale často podporovány českou konzervativní rodinnou politikou. (Například doma s dítětem zůstává ten rodič, který méně vydělává, což je většinou právě žena. Jinak rodina přijde o citelnou finanční částku.) V lidech to pak vytváří ambivalentní napětí, kdy realizují „ideál“, ve kterém nejsou spokojeni. Tedy především ženy.

Muži, přestože v teoretické rovině přijímají nutnost ženské emancipace a rovnost pohlaví, stále nejsou ochotni chovat se podle těchto ideálů v praxi, stále jaksi doufají, že v jejich konkrétním případě je možné propojit rovnost s tradiční dělbou rolí.

Aby ospravedlnili rozdíly mezi svými slovy a skutky, využívají nejčastěji argumentu biologické odlišnosti pohlaví a schopnost žen rodit děti pro ně zároveň znamená i jejich odpovědnost za to děti vychovávat, pečovat o domácnost a zůstat v podřízené pozici.

V praxi to pak znamená, že žena na rodičovské dovolené má zároveň pečovat o domácnost, uklízet a vařit. (Je přece doma, pečuje o dítě, které porodila, je „přirozené“, že bude pečovat o domácnost.) Přitom pokud o malé dítě pečuje muž, stále se jakoby očekává, že o domácnost se stejně bude starat žena.

Z biologického hlediska je zajímavé, že podle výsledků jedné ze studií měli pečující otcové na rodičovské „dovolené“ stejné hladiny hormonů jako ženy v této roli. (A připomenout se také hodí, že od placené au pair či chůvy nechceme zdarma úklid domácnosti a po placené uklízečce, aby se postarala o dítě. Matka má zvládnout sama a víceméně zdarma obojí a následně se ještě zapojit do pracovního procesu.)

V důsledku tohoto střetu individuálních zájmů je zkušenost manželství odlišná pro muže a pro ženy, což se projevuje v ukazatelích spokojenosti s manželským životem: ženy jsou konstantně méně spokojené než muži, a dokonce se častěji léčí z depresí. Po rozvodu některé z nich volí v případě dalšího partnerského vztahu takzvané living apart together, tedy vztah bez společného soužití.

Odpor vůči tradičním rolím také zvyšuje příklon k singlovství (což platí i u mužů, kteří odmítají být jen v roli živitele – tedy ne krize tradičních rolí, ale zkušenosti s nimi v dětství a celkový tlak odrazuje mladé lidi od partnerských vztahů a manželství).

Láska jako zdroj smyslu

Hlavní podíl nesouměrnosti zkušeností mužů a žen vychází právě z tradičního rozdělení genderových rolí v rodině. I když ženy pracují, stále na nich spočívá větší část domácích prací. Proto i zaměstnaná žena investuje do svého profesionálního života méně než muž. Jelikož mužům je nadále připisována zodpovědnost za finanční zabezpečení rodiny, v rodině je většinou věnována zvláštní pozornost a podpora mužům jako živitelům, ale nikoli ženám, přestože také přinášejí nezanedbatelný finanční příjem.

Podle výzkumů prováděných v USA si ženy v nižších společenských vrstvách tento fakt často uvědomují a v zájmu spokojenosti rodiny mužům tuto iluzi ponechávají. Ve vyšších středních společenských vrstvách je často práce žen vnímána ne jako přínos pro rodinu, ale jako ženské privilegium. V mnoha tradičních manželstvích ženy pomáhají svým manželům k úspěchu. Ačkoli muži jsou v takovýchto situacích velmi spokojeni, ženy často pociťují nudu, osamělost, depresi a pocit ztráty.

Vdaná žena sice sdílí status a životní úroveň svého manžela, kterému různými způsoby pomáhá k rozvíjení jeho kariéry, ale tato kompenzace má své nedostatky. Platí za ni totiž svou nezávislostí. Vdaná žena je tak vždy na jednu stranu rovná svému manželovi – díky dělbě zisků vyplývajících z jeho kariéry – a na druhou stranu nerovná – kvůli své závislosti na něm.

Souhrn podobných fenoménů pak vede k tomu, že v případě rozvodu to jediné, co může taková žena udělat, aby si uchovala svou životní úroveň, je prostě nový sňatek. Pokud je dostatečně ekonomicky nezávislá, nenachází možná důvody k manželství nebo partnerskému vztahu jako takovému (metaforou řečeno, když muž nabízí ženě jen klavír a žena klavír doma má, co jiného jí může nabídnout).

V partnerském vztahu se dnes setkávají dvě víceméně rovnocenná individua se svými vlastními zájmy, a láska se tak stává obtížnější než kdy dříve. Zároveň ale dnes láska představuje hlavní zdroj smyslu a zakotvení ve světě zbaveném tradičních vazeb a povinností.

(Podle Radka Radimská: Moc a individuální zájmy v partnerských vztazích, Gender, rovné příležitosti, výzkum: 3-4/2003 a další literatury, materiálů MPSV, českých a zahraničních studií.)